

KAPRONCZAY KÁROLY: KRAJTSIR KÁROLY A LENGYEL EMIGRÁCIÓ ÉLÉN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Szállási Árpád**

A hazai történetírás mindig pontosan felsorolja a német, olasz, lengyel származású hősöket, akik részt vettek a magyar szabadságharcban, alig-alig szólunk azon magyarokról, akik más nemzetek szabadságáért harcoltak, hullatták vérüket.

Ilyen volt Krajtsir Károly (1804–1860), aki az 1831. évi lengyel szabadságharc vitéz és kitüntetett törzsorvosa, majd a lengyel emigráció kiemelkedő vezető egyénisége volt. Nevét csak az egészen speciális szaktörténeti feldolgozások említik, pedig a lengyel történetírás pontosan ismeri tevékenységét, és mindig közli magyar voltát is. Krajtsir Károlyt a magyar orvostörténetírás elég későn fedezte fel, Szumowski 1939-ben magyarul is megjelent, Az orvostudomány története című alapvetésének lábjegyzetanyagában került először szakmai olvasók elé.

Ki volt ez a sokáig feledésbe merülő orvos? Ki volt az a legendás forradalmár, akitől az 1830-as években a bécsi titkosrendőrség annyira félt, s akinek múltja, származása, tevékenysége a nyomozati anyagból élénk rajzolódik? Krajtsir Károly 1804. január 28-án született a Szepes vármegyei Szomolnokon. Rozsnyón és Kassán tanult, majd a pesti orvosi karon végezte orvosi stúdiumait, ahol az 1829–1830-as tanévben értekezésével² orvosdoktor, majd sebész- és szülésmester lett. Minthogy a Felvidékről származott, gyermekkorától kezdve – a magyaron kívül – anyanyelvi szinten beszélt németül és lengyelül. Évfolyamtársa volt Toldy (Schedel) Ferenc, ismerte a korabeli pesti vezető orvosnemzedéket. Diplomaszerezés után Eperjesre ment, ahol családi kapcsolatait igénybe véve széles körű praxist épített ki. Kitört a lengyel szabadságharc, az Oroszországhoz tartozó, névleges lengyel királyság területén a cári önkény ellen felkeltek a lengyelek, és a reménytelen harcot vívó néphez a határon át lelkes magyarok is átszöktek. Az elsők között volt az ifjú eperjesi doktor, Krajtsir Károly is, de rajta kívül több magyar orvos és sebész csatlakozott a felkelőkhöz. Vitéz katona volt, még a harcok alatt törzsorvossá nevezték ki és megkapta a legmagasabb lengyel katonai kitüntetést, a Katonai Érdemrendet. Új barátait követte az emigrációba is, a demokratikus szárnyat összefogó Lengyel Demokraták Társaságának, a Joachim Lelewel vezette forradalmi kör egyik alapítója és vezetőségének tagjaként. Ez a nagy hatású kör a lengyel felszabadítást több fronton, a lengyel területeket megszállók, Poroszország, Oroszország és a Habsburg Birodalom lengyellakta vidékein kívánta felkelésekkel kivívni. A lengyel emigránsok titkos futárokkal tartották a kapcsolatot honfitársaikkal, felhívásokkal irányították magukra a figyelmet, s a lengyelekkel rokonszenvező magyar lakosság élénken figyelte tevékenységüket; a hagyományos rokonszenvtől indíttatva gondozta a menekülteket, és bújtatta őket a bécsi titkosrendőrség elől.

Bécs nehéz helyzetben volt, hiszen jelentős lengyelek lakta területet birtokolt, ahol valóban izzott a gyűlölet a megszállók ellen. Gondot jelentett a magyarok rokonszenve is a lengyelek iránt: bármilyen „rossz lépés” a magyarok indulatait is felgerjesztette volna. Élénk figyelemmel kísérték a lengyelek mozgását, a párizsi lengyel emigráció magyarországi kapcsolatait. Ekkor került a látókörbe Krajtsir Károly doktor, aki a francia felvilágosodás eszméin nevelkedett,

olvasott ifjú volt, s éppen ezért csatlakozott a lengyel felkelőkhöz. A veszedelmes forradalmár – akitől ugyancsak tartottak Bécsben – teljes előéletét feltárták, s e titkos jelentésekből rendkívül izgalmas kép formálódott ki.

Az egyik besúgó így jellemezte Krajtsir Károlyt:

„...vonzódott minden felforgató eszme iránt, minden más szerinte hagyományos lomposság, amely mögött tehetetlenség, családi büszkeség, az okos belátás fölött diadalmaskodva elbújik.”

Ennél azonban többet akart tudni a bécsi rendőrség. Elsősorban Eperjesen kutattak, mert innen származott, és továbbra is itt élt leánytestvére, Krajtsir Júlia mint Göllner eperjesi patikus eltartottja. Göllnert figyelték elsősorban, mert tudtak Krajtsirhoz fűződő barátságáról, vele rokon nézetéről. Figyelték Göllner postáját, főleg azután, hogy a Lengyel Demokraták Társaságának Magyarokhoz című felhívását elfogták. A vármegye alispánja Metternichnek küldött jelentésében ugyan azt írta, hogy a sárosi barátok nem állnak kapcsolatban a „körözött magyar orvossal”, de ebbe Bécsben nem nyugodtak bele, hiszen bizonyossá vált előttük, hogy a magyarokhoz szóló felhívás magyar nyelvű megfogalmazója Krajtsir Károly volt. Ezért kiterjesztették a nyomozást Krajtsir előéletére, származására, korábbi kapcsolataira, hátha valami használhatót találnak. A titkos ügynökök megállapították, hogy Krajtsir Károly és Júlia testvére valójában egy Vítális – azóta elhunyt – szepesi kanonok és egy Máriássy Babette nevű magyar nemesasszony gyermekei. A kanonok halála után Babette férjhez ment egy Sponner Henrik nevű lomnici nemesemberhez, ahol a jelentés megírásakor (1832 februárjában) élt. Máriássy Babette különben a kanonoktól jelentős vagyont örökölt, abból taníttatta fiát és biztosított számára jelentős összeget praxisának megnyitásához, s ebből meghatározott összeget adott át Göllner patikusnak, hogy Krajtsir Júliát eltartsa. A jelentés szerint Sponnernek, a férjnek, erről nem volt tudomása.

Bécsbe olyan bizalmas jelentések érkeztek, hogy Krajtsir levelezésben áll hazai barátaival, elsősorban az eperjesi Göllner és a kassai Szőke István gyógyszerészekkel, valamint a Selmecen élő Kailer Márton orvossal, egykori iskolatársával; sőt, az utóbbit Franciaországba is hívta. A titkosrendőrség elsősorban Göllnert figyelte, aki – a jelentések szerint – Krajtsir „első számú megbízottja és forradalmi iratainak terjesztője” lehetett. Biztosak voltak abban, hogy Krajtsir hazatér, és első útja Eperjesre vezet, így az odavezető utakat állandóan figyelték, „kettőzött őrséggel állítottak csapdát a felforgatónak”.

Krajtsir hazatéréséről hamis hírek is elterjedtek: Scitovszky püspök (különben maga is lengyel családból született) egy ide menekült lengyel tisztől úgy tudta, hogy a körözött orvos a Dessewffy család szentmihályi (ma Tiszavasvári része) birtokán álnéven él, orvosi tevékenységet fejt ki, állandó kapcsolatban áll a lengyelbarát Dessewffy Józseffel. Krajtsirt Párizsban is figyeltették, onnan érkezett hírek szerint a doktor Törökországon át – keleti irányból – akar hazatérni, amit a lengyel emigráció is támogat. Más hírek szerint Itáliába akart menni, hogy az ott állomásozó császári csapatokat fellázza az uralkodó ellen. A valóságban a radikális emigráció vezetői ellenezték a Krajtsirral kapcsolatos terveket, úgy ítélték meg, hogy rá nagyobb szükség van Párizsban, maradjon csak ott, s ne kezdjen veszélyes akcióba külföldön. Nem ismerjük ezeket a tárgyalásokat pontosan, mindenesetre Krajtsir ekkor szakít a Lengyel Demokraták Társaságával, és a konzervatív szárnyhoz, az Adam Czartoryski herceg vezette emigrációs központhoz csatlakozik. Ez nem változtatta meg befolyását az emigrációra, sőt 1833 elején fontos diplomáciai megbízással Adam Gurowski gróffal Londonba utazott. Feladatuk az volt, hogy az angol vezetőknek megmagyarázzák a lengyel ügy bonyolult kérdéseit, s a királyi udvart megnyerjék a lengyelek támogatására. Az úton Gurowski súlyosan megbetegedett, életét csak Krajtsir gyors sebészi beavatkozása mentette meg.

Valójában ez volt az első adat afelől, hogy az emigrációban orvosi gyakorlatot folytatott. Londoni útja során döntötte el végleg, hogy ide települ, hiszen Párizsban igen nehéz anyagi körülmények közé került: orvosi praxisát nem tudta kiépíteni, a francia kollégák nem szívesen látták a különös idegent. Betegei is csak a lengyel emigráció tagjai közül kerültek ki, akiktől viszont semmiféle anyagi ellenszolgáltatást nem várhatott.

Londonban sikerült megteremtenie az anyagi biztonságát megalapozó orvosi praxist, s mindemellett összehasonlító nyelvészettel és keleti (sémi, altaji és főleg mongol) nyelvekkel foglalkozott. Nem szakított a lengyel emigráció vezetőivel, de az 1830-as évek közepén tudomásul kellett vennie, hogy a lengyel kérdés megoldása nem foglalkoztatja sem az európai nagyhatalmakat, sem a közvéleményt, a lengyel emigráció tagjai számára a világ különböző tájain a napi megélhetés is gond. 1836-ban 400 lengyellel együtt kivándorolt az Egyesült Államokba, ahol kezdetben orvosként tevékenykedett, majd 1837-ben Ellicotts Millben – Baltimore közelében – megalapította magán-középiskoláját, amely mellett nemcsak nyelvészeti tanulmányait, hanem gyógyító gyakorlatát is folytatta. Mégsem érezte jól magát, hiszen a született demokrata nehezen viselte el a rabszolgaság intézményét. 1840-ben a modern nyelvek professzorának hívták meg a virginiai egyetemre. Innen vette fel a kapcsolatot Toldy Ferencsel, egykori egyetemi társával, hogy gyümölcsöző kapcsolatot teremtsenek az amerikai és a pesti egyetem, illetve a Magyar Tudományos Akadémia között. A kapcsolat nem épülhetett ki, hiszen Krajtsir 1844-ben – a rabszolgaság miatt – lemondott virginiai egyetemi katedrájáról és Bostonba költözött, ahol újból magániskolát hozott létre. Ez az iskola tudományos szenvedélyének is biztos anyagi alapot teremtett, híres tanintézzé vált. Elsősorban nyelvészettel, oktatással és a különböző amerikai lexikonoknak magyar és európai adatok szolgáltatásával foglalkozott ekkor. Valóban megbecsült és közismert személyisége lett Boston szellemi életének.

1848 tavasza ismét tűzbe hozta, a magyarországi események hatására elhatározta, hogy hazatér. 1848 végén indult el Európába, hiszen iskoláját nem hagyhatta ott egyik pillanatról a másikra, biztos kezekbe kellett helyeznie. Amikorra azonban Párizsba ért, a magyar területeket elzáró kordon miatt már nem tudott hazatérni, másfelől is eldőlt a magyar függetlenség kérdése. 1849 őszén kénytelen volt visszatérni az Egyesült Államokba. 1851-ben bostoni iskoláját New Yorkba helyezte át, ahol szintén nagy népszerűsége tett szert. Az Egyesült Államokba látogató Kossuth Lajos őt köszöntötte elsőnek, de ekkor már visszavonult, mert súlyos szívbetegsége erősen korlátozta tevékenységét. 1860. május 7-én hunyt el Morrisainában, New York közelében. Végrendeletében iratait és könyvtárát a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta. Haláláról – igen röviden – Csengery Antal,³ valamint Rupp Nepomuk János,⁴ a pesti orvosi kar tanára emlékezett meg.

---

¹ Forrás: Kapronczay Károly: Magyar orvos a lengyel emigráció élén. = *Lege Artis Medicinae*, 1998. pp. 736–737.

További forrás:

Szumowski, (Wladislaw) Ulásló: Az orvostudomány története bölcsészeti szempontból nézve. Orvosok és orvostanhallgatók számára. Bp., 1939. 649 p.

² *Dissertatio de anthrace et pustula maligna quam, dum summos medicinae honores obtineret, concinnauit.* Buda, 1829.

³ Magyarország, 1861. 9. sz.

⁴ Fővárosi Lapok, 1861. 111. sz.